

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

# کشاورزی فراسرزمینی

جلد اول: ظرفیت‌های تولید محصولات کشاورزی  
کشورهای همسایه و طرف‌های اصلی تجاری

دکتر کوهسار خالیدی و همکاران

پائیز ۱۳۹۳

|                     |   |                                                                                                                               |
|---------------------|---|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| سرشنامه             | : | خالدی، کوهسار و همکاران                                                                                                       |
| عنوان و نام پدیدآور | : | کشاورزی فراسرزمینی: ظرفیت‌های تولید محصولات کشاورزی کشورهای همسایه و طرف‌های اصلی تجاری/گردآوری و تدوین کوهسار خالدی. همکاران |
| مشخصات نشر          | : | تهران: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، مدیریت خدمات پژوهشی، ۱۳۹۳                                 |
| مشخصات ظاهری        | : | ۵۰۲ ص: مصور (رنگی)، جدول، نمودار (رنگی).                                                                                      |
| شابک                | : | دوره: 978-964-5549-14-3 978-964-5549-09-9                                                                                     |
| وضعیت فهرست‌نویسی   | : | فیا                                                                                                                           |
| موضوع               | : | کشاورزی — همکاری‌های بین‌المللی                                                                                               |
| موضوع               | : | کشاورزی تعاونی                                                                                                                |
| موضوع               | : | اشتراکی کردن کشاورزی                                                                                                          |
| شبه‌افزوده          | : | مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی                                                                   |
| رده‌بندی کنگره      | : | AHD/۱۲۲۸خ/الف ۸۱۳۹۳                                                                                                           |
| رده‌بندی دیویی      | : | ۳۳۸/۹۲۷                                                                                                                       |
| شماره کتابشناسی ملی | : | ۳۵۶۵۲۸۸                                                                                                                       |

عنوان: ظرفیت‌های تولید محصولات کشاورزی کشورهای همسایه و طرف‌های اصلی تجاری  
مجموعه کشاورزی فراسرزمینی، جلد ۱

گردآوری و تدوین: کوهسار خالدی و همکاران  
همکاران: کابیزن شمشادی، علی هلالی، فریدین حقایق، فرزین علی ملایری، مرتضی شیخعلی، فاطمه پاسبان، زهرا ترکاشوند، علی خزاعی، کامران فرزاد، ولی‌الله فریادرس، احمد قربانی  
ناظر علمی: سیدحسین کاظمی

مسئول انتشار: فرهاد بلادر

کارشناس انتشار: فرزانه علایی

مدیر گروه پژوهشی: منوچهر شاهمرادی

صفحه‌آرایی: ابراهیم حبیبی سیاهپوش

طراح روی جلد: مینا توکلی

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۲۰۰۰ ریال

شابک: 978-964-5549-09-9

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: انتشارات اسرار علم

ناشر: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، مدیریت خدمات پژوهشی

نشانی: خیابان کریمخان زند - انتهای خیابان شهید عضدی (آبان جنوبی) - خیابان رودسر شرقی - پلاک ۵

<http://www.agri-peri.ir>

تلفن: ۲۲۹۱۶۰۰۰ نمابر: ۸۸۸۹۶۶۶۰

ISBN: 978-964-5549-09-9

## پیشگفتار

با وجود دستیابی بشر به فناوری‌های نوین و پیچیده و گستره دانش در ابعاد بسیار وسیع، نه تنها از اهمیت تولید و تأمین غذا، از ابتدای زندگی انسان بر روی زمین کاسته نشده است بلکه به اعتقاد بسیاری از دانشمندان و نظریه‌پردازان توسعه تمدن‌های به صورتی که ما آن را می‌شناسیم بدون عرضه غذا به میزان کافی، نه می‌توانست به وجود آید و نه می‌توانست پایدار بماند. لذا معتقدند توسعه کشاورزی امر ناگزیر توسعه ملی برای کشورها بوده و پیش‌فرض ظهور صنایع پیشرفته برای کشورهای در حال توسعه می‌باشد و در اساس انقلاب صنعتی در کشورهایی رخ داده است که انقلاب در کشاورزی را تجربه کرده‌اند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد منابع آب و خاک و اقلیم مناسب برای کشاورزی در سراسر جهان به‌طور یکسان توزیع نشده است هرچند که فناوری‌های نوین هم در دسترس همه قرار نگرفته است.

تلاش گسترده کشورها تأمین امنیت غذایی در عرضه غذا که با سرمایه‌گذاری‌های فراوان و حمایت‌های متنوع و هدفمند دولت‌ها از تولیدکنندگان کشاورزی انجام پذیرفته است موجب پایداری و ثبات در عرضه شده است. این وضعیت به‌طور عمده در گروهی از کشورها به وجود آمده است که به منابع پایه تولید دسترسی داشته‌اند. با این حال کشورهایی هم در جهان قابل شناسایی هستند که طی چند دهه اخیر با اتکا به فهم عمیق از اهمیت امنیت غذایی، راهکارهای نوینی را به کار گرفته‌اند.

بهره‌برداری از منابع آب و خاک مازاد دیگر کشورهای مستعد برای سرمایه‌گذاری در حوزه کشاورزی، هدف‌هایی بوده است که مورد توجه قرار گرفته و نتایج حاصل از آن قابل بررسی می‌باشد.

مجموعه کتاب‌های «کشاورزی فراسرزمینی» که جلد اول آن پیش‌رو قرار گرفته است اولین گام برای ورود به فضای تصمیم‌گیری در این حوزه می‌باشد. در این کتاب که از پنج فصل

تشکیل یافته است تلاش شده تا با وضعیت کشاورزی کشورهای همسایه و گروه کشورهای که طرف اصلی تجاری در محصولات کشاورزی ایران می‌باشند از طریق شاخص‌های کلان و بررسی وضعیت تولید محصولات کشاورزی آنها، بستر آشنایی صورت پذیرد. بدیهی است وجود شرایط مناسب برای سرمایه‌گذاری ایران در بخش کشاورزی این گروه از کشورها، ترسیم وضعیت مناسب تولید و تجارت محصولات خواهد بود. از آنجایی که برای تصمیم‌گیری در این زمینه نیاز به اطلاعات گسترده‌تری است، پژوهش‌های تکمیلی صورت گرفته است که نتایج آن در قالب کتاب‌های دیگر انتشار خواهد یافت.

فصل اول کتاب حاضر به تبیین مبانی نظری و بیان پرسش‌های اصلی پرداخته است. در فصل دوم وضعیت بخش کشاورزی در کشورهای مورد مطالعه بررسی و شاخص‌های مربوطه مقایسه شده است و در فصل سوم به وضعیت تولید محصولات کشاورزی کشورهای منتخب اشاره شده و در فصل چهارم وضعیت تجارت محصولات کشاورزی در کشورهای مورد مطالعه بررسی و در فصل پنجم به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پرداخته شده است.

فرصت را مغتنم شمرده از تلاش آقای دکتر کوهسار خالدي برای آماده نمودن کتاب حاضر سپاسگذاری می‌نماید و از همکاری مجدانه خانم‌ها: دکتر شمشادی، دکتر یاسبان، مهندس ترکاشوند و آقایان دکتر گیلانپور، دکتر محمد خالدي مهندس هلالی، مهندس حقانی، دکتر ملایری، مهندس شیخعلی، مهندس خزاعی، مهندس فرزام، مهندس فریادرس، مهندس قربانی نیز قدردانی به عمل می‌آید. علاوه بر آن از مدیران محترم گروه‌های پژوهشی؛ آقایان: مهندس شاهمرادی، دکتر امجدی و دکتر موسوی و همچنین از مدیریت محترم پردازش یافته‌های تحقیقاتی آقای مهندس بلادر و از ویراستاری ادبی آقای دسواربند و از صفحه‌آرایی آقای ابراهیم حبیبی سیاهبوش تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

سیدحسن کاظمی

رئیس مؤسسه

آبان ماه ۱۳۹۳

## فهرست مطالب

| صفحه | عنوان                                               |
|------|-----------------------------------------------------|
| ۱    | پیشگفتار                                            |
| و    | دیاچه                                               |
| ۱    | <b>فصل اول: امنیت غذایی و کشاورزی فراسرزمینی</b>    |
| ۳    | مقدمه                                               |
| ۴    | ۱-۱- ضرورت نگارش کتاب                               |
| ۵    | ۲-۱- اهمیت بخش کشاورزی در اقتصاد ملی کشورها         |
| ۷    | ۳-۱- ضرورت مطالعات تطبیقی بخش کشاورزی کشورهای مختلف |
| ۷    | ۴-۱- کشورهای منتخب                                  |
| ۱۰   | ۵-۱- اهداف و پرسش‌های اصلی کتاب                     |
| ۱۱   | ۶-۱- معرفی اجمالی کشورهای منتخب                     |
| ۱۲   | ۶-۱-۱- همسایگان خشکی ایران                          |
| ۲۰   | ۶-۱-۲- همسایگان آبی ایران                           |
| ۲۹   | ۶-۱-۳- طرف‌های اصلی تجارت کشاورزی با ایران          |
| ۳۹   | ۷-۱- امنیت غذایی                                    |
| ۴۱   | ۸-۱- امنیت غذایی پایدار                             |
| ۴۱   | ۸-۱-۱- تعریف امنیت غذایی پایدار                     |
| ۴۲   | ۸-۱-۲- عوامل موثر بر امنیت غذایی پایدار             |
| ۴۳   | ۸-۱-۳- اهمیت امنیت غذایی پایدار برای ایران          |
| ۴۳   | ۹-۱- کشاورزی فراسرزمینی                             |

|                                             |    |
|---------------------------------------------|----|
| ۹-۱- مفاهیم و تعاریف .....                  | ۴۳ |
| ۹-۲- پرسش‌های اصلی: .....                   | ۴۷ |
| ۹-۳- بازیگران اصلی کشاورزی فراسرزمینی ..... | ۴۸ |
| ۹-۴- متولیان کشاورزی فراسرزمینی .....       | ۴۹ |
| خلاصه و نتیجه‌گیری .....                    | ۵۰ |

## فصل دوم: جایگاه بخش کشاورزی در اقتصاد کشورهای منتخب ..... ۵۳

|                                                   |    |
|---------------------------------------------------|----|
| مقدمه .....                                       | ۵۵ |
| ۲-۱- شاخص‌های کلان اقتصادی مناطق مختلف جهان ..... | ۵۵ |
| ۲-۲- همسایگان خشکی ایران .....                    | ۵۸ |
| ۲-۲-۱- وضعیت کلان اقتصادی .....                   | ۵۹ |
| ۲-۲-۲- ارزش افزوده‌ی بخش کشاورزی .....            | ۶۲ |
| ۲-۳- همسایگان آبی ایران .....                     | ۶۵ |
| ۲-۳-۱- وضعیت کلان اقتصادی .....                   | ۶۵ |
| ۲-۳-۲- ارزش افزوده‌ی بخش کشاورزی .....            | ۶۹ |
| ۲-۴- طرف‌های اصلی تجاری کشاورزی با ایران .....    | ۶۹ |
| ۲-۴-۱- وضعیت کلان اقتصادی .....                   | ۷۰ |
| ۲-۴-۲- ارزش افزوده‌ی بخش کشاورزی .....            | ۷۳ |
| ۲-۵- اشتغال بخش کشاورزی .....                     | ۷۶ |
| ۲-۵-۱- همسایگان خشکی ایران .....                  | ۷۶ |
| ۲-۵-۲- همسایگان آبی ایران .....                   | ۷۹ |
| ۲-۵-۳- طرف‌های اصلی تجاری کشاورزی با ایران .....  | ۸۲ |
| ۲-۶- سرمایه‌گذاری کشاورزی .....                   | ۸۵ |
| خلاصه و نتیجه‌گیری .....                          | ۸۹ |

## فصل سوم: وضعیت تولید بخش کشاورزی در کشورهای منتخب ..... ۹۳

|             |    |
|-------------|----|
| مقدمه ..... | ۹۵ |
|-------------|----|

## عنوان

## صفحه

|                                                         |     |
|---------------------------------------------------------|-----|
| ۱-۳- محصولات آبی                                        | ۹۵  |
| ۲-۳- محصولات باغی                                       | ۱۰۳ |
| ۳-۳- فرآورده‌های جنگلی                                  | ۱۴۸ |
| ۱-۳-۳- بررسی تطبیقی تولید فرآورده‌های جنگلی             | ۱۴۸ |
| ۲-۳-۳- خمیر سولفات سفید شده                             | ۱۴۹ |
| ۳-۳-۳- خمیر سولفیت سفید شده                             | ۱۵۱ |
| ۴-۳-۳- مواد روکش                                        | ۱۵۳ |
| ۵-۳-۳- خمیر چوب شیمیایی                                 | ۱۵۵ |
| ۶-۳-۳- خرده چوب و ذرات                                  | ۱۵۷ |
| ۷-۳-۳- کاغذهای اندود شده                                | ۱۵۹ |
| ۸-۳-۳- خمیر چوب غیر قابل حل                             | ۱۶۱ |
| ۹-۳-۳- تخته جعبه                                        | ۱۶۳ |
| ۱۰-۳-۳- فیبر                                            | ۱۶۵ |
| ۱۱-۳-۳- کاغذ بهداشتی و خانودگی                          | ۱۶۷ |
| ۱۲-۳-۳- تخته‌ای عایق                                    | ۱۶۹ |
| ۱۳-۳-۳- ام دی اف                                        | ۱۷۱ |
| ۱۴-۳-۳- کاغذ روزنامه                                    | ۱۷۳ |
| ۱۵-۳-۳- انواع دیگر خمیر فیبر                            | ۱۷۵ |
| ۱۶-۳-۳- انواع دیگر چوب گرد صنعتی سوزنی برگان            | ۱۷۷ |
| ۱۷-۳-۳- انواع دیگر چوب گرد صنعتی پهن برگان              | ۱۷۹ |
| ۱۸-۳-۳- انواع دیگر کاغذ و کاغذ مقوایی                   | ۱۸۱ |
| ۱۹-۳-۳- مهمترین کشورهای تولید کننده‌ی فرآورده‌های جنگلی | ۱۸۳ |
| ۴-۳- محصولات دامی و طیور                                | ۱۸۴ |
| ۱-۴-۳- تولید شیر                                        | ۱۸۶ |
| ۲-۴-۳- تولید گوشت (قرمز و سفید)                         | ۱۸۸ |
| ۳-۴-۳- تولید تخم مرغ                                    | ۱۹۰ |
| ۴-۴-۳- تولید گوشت گاو و گاو میش                         | ۱۹۲ |

|     |                                                           |
|-----|-----------------------------------------------------------|
| ۱۹۴ | ۳-۴-۵- تولید گوشت گوسفند و بز                             |
| ۱۹۶ | ۳-۴-۶- تولید عسل                                          |
| ۱۹۸ | ۳-۴-۷- وضعیت تولید و تجارت محصولات دامی                   |
| ۲۰۰ | ۳-۴-۸- تولید و مصرف جهانی انواع گوشت                      |
| ۲۰۱ | ۳-۴-۹- تولید سرانه، واردات و صادرات گوشت در کشورهای منتخب |
| ۲۰۲ | ۳-۴-۱۰- تولید سرانه، واردات و صادرات شیر در کشورهای منتخب |
| ۲۰۳ | ۳-۴-۱۱- مطالعه ارزش خالص تولیدات دامی                     |
| ۲۰۴ | ۳-۵- محصولات زراعی                                        |
| ۲۰۴ | ۳-۵-۱- گندم                                               |
| ۲۰۹ | ۳-۵-۲- جو                                                 |
| ۲۱۴ | ۳-۵-۳- ذرت دانه‌ای                                        |
| ۲۱۹ | ۳-۵-۴- برنج (شلتوک)                                       |
| ۲۲۴ | ۳-۵-۵- حبوبات                                             |
| ۲۲۹ | ۳-۵-۶- کلزا                                               |
| ۲۳۴ | ۳-۵-۷- سویا                                               |
| ۲۳۹ | ۳-۵-۸- آفتابگردان                                         |
| ۲۴۴ | ۳-۵-۹- چغندر قند                                          |
| ۲۴۹ | ۳-۵-۱۰- نیشکر                                             |
| ۲۵۴ | ۳-۵-۱۱- مهمترین کشورها در زمینه محصولات زراعی             |
| ۲۵۶ | خلاصه و نتیجه‌گیری                                        |

## فصل چهارم: تجارت خارجی محصولات کشاورزی در کشورهای منتخب

|     |                                         |
|-----|-----------------------------------------|
| ۲۶۳ | مقدمه                                   |
| ۲۶۳ | ۴-۱- صادرات کشاورزی همسایگان خشکی ایران |
| ۲۶۴ | ۴-۱-۱- کشور ایران                       |
| ۲۶۸ | ۴-۱-۲- کشور افغانستان                   |
| ۲۷۲ | ۴-۱-۳- کشور ارمنستان                    |



| صفحه | عنوان                                                     |
|------|-----------------------------------------------------------|
| ۲۷۵  | ۴-۱-۴. کشور جمهوری آذربایجان.....                         |
| ۲۷۹  | ۴-۱-۵. کشور عراق.....                                     |
| ۲۸۳  | ۴-۱-۶. کشور پاکستان.....                                  |
| ۲۸۷  | ۴-۱-۷. کشور ترکیه.....                                    |
| ۲۹۱  | ۴-۱-۸. کشور ترکمنستان.....                                |
| ۲۹۵  | ۴-۲. صادرات کشاورزی همسایگان آبی ایران.....               |
| ۲۹۵  | ۴-۲-۱. کشور بحرین.....                                    |
| ۲۹۹  | ۴-۲-۲. کشور قزاقستان.....                                 |
| ۳۰۳  | ۴-۲-۳. کشور کویت.....                                     |
| ۳۰۷  | ۴-۲-۴. کشور عمان.....                                     |
| ۳۱۱  | ۴-۲-۵. کشور قطر.....                                      |
| ۳۱۵  | ۴-۲-۶. کشور رومیه.....                                    |
| ۳۱۸  | ۴-۲-۷. کشور عربستان سعودی.....                            |
| ۳۲۲  | ۴-۲-۸. کشور امارات متحده عربی.....                        |
| ۳۲۶  | ۴-۳. صادرات کشاورزی طرف‌های اصلی تجاری کشاورزی ایران..... |
| ۳۲۶  | ۴-۳-۱. کشور برزیل.....                                    |
| ۳۳۰  | ۴-۳-۲. کشور آلمان.....                                    |
| ۳۳۴  | ۴-۳-۳. هنگ کنگ.....                                       |
| ۳۳۸  | ۴-۳-۴. کشور هندوستان.....                                 |
| ۳۴۲  | ۴-۳-۵. کشور مالزی.....                                    |
| ۳۴۶  | ۴-۳-۶. کشور هلند.....                                     |
| ۳۵۰  | ۴-۳-۷. کشور سنگاپور.....                                  |
| ۳۵۴  | ۴-۳-۸. کشور اسپانیا.....                                  |
| ۳۵۸  | ۴-۳-۹. کشور سوئیس.....                                    |
| ۳۶۲  | ۴-۴. واردات کشاورزی همسایگان خشکی ایران.....              |
| ۳۶۲  | ۴-۴-۱. کشور ایران.....                                    |
| ۳۶۶  | ۴-۴-۲. کشور افغانستان.....                                |

| صفحه | عنوان                                                |
|------|------------------------------------------------------|
| ۳۷۰  | ۳-۴-۴. کشور عراق                                     |
| ۳۷۴  | ۴-۴-۴. کشور ارمنستان                                 |
| ۳۷۸  | ۵-۴-۴. کشور جمهوری آذربایجان                         |
| ۳۸۲  | ۶-۴-۴. کشور پاکستان                                  |
| ۳۸۶  | ۷-۴-۴. کشور ترکیه                                    |
| ۳۹۰  | ۸-۴-۴. کشور ترکمنستان                                |
| ۳۹۴  | ۵-۴. واردات کشاورزی همسایگان آبی ایران               |
| ۳۹۴  | ۵-۴-۱. کشور بحرین                                    |
| ۳۹۸  | ۵-۴-۲. کشور قزاقستان                                 |
| ۴۰۲  | ۵-۴-۳. کشور کویت                                     |
| ۴۰۶  | ۵-۴-۴. کشور عمان                                     |
| ۴۱۰  | ۵-۴-۵. کشور قطر                                      |
| ۴۱۴  | ۵-۴-۶. کشور روسیه                                    |
| ۴۱۸  | ۵-۴-۷. کشور عربستان سعودی                            |
| ۴۲۲  | ۵-۴-۸. کشور امارات متحده عربی                        |
| ۴۲۶  | ۴-۶. واردات کشاورزی طرف‌های اصلی تجاری کشاورزی ایران |
| ۴۲۶  | ۶-۴-۱. کشور برزیل                                    |
| ۴۳۰  | ۶-۴-۲. کشور آلمان                                    |
| ۴۳۴  | ۶-۴-۳. هنگ کنگ                                       |
| ۴۳۸  | ۶-۴-۴. کشور هندوستان                                 |
| ۴۴۲  | ۶-۴-۵. کشور مالزی                                    |
| ۴۴۶  | ۶-۴-۶. کشور هلند                                     |
| ۴۵۰  | ۶-۴-۷. کشور سنگاپور                                  |
| ۴۵۳  | ۶-۴-۸. کشور اسپانیا                                  |
| ۴۵۷  | ۶-۴-۹. کشور سوئیس                                    |
| ۴۶۲  | خلاصه و نتیجه‌گیری                                   |

|                                                              |     |
|--------------------------------------------------------------|-----|
| فصل پنجم: جمع‌بندی و پیشنهادهای سیاستی.....                  | ۴۶۵ |
| مقدمه .....                                                  | ۴۶۷ |
| ۱-۵ عوامل بیرونی موثر بر بخش کشاورزی ایران .....             | ۴۶۹ |
| ۲-۵ نتایج حاصل از بررسی متغیرهای اقتصادی کشورهای منتخب ..... | ۴۷۰ |
| ۳-۵ تأمین نیازهای غذایی یک کشور .....                        | ۴۹۱ |
| ۴-۵ اهداف کشورها از کشاورزی فراسرزمینی .....                 | ۴۹۲ |
| ۵-۵ ویژگی‌های کشورهای منتخب برای کشاورزی فراسرزمینی .....    | ۴۹۲ |
| ۶-۵ ابعاد کشاورزی فراسرزمینی .....                           | ۴۹۳ |
| ۷-۵ شناسایی کشورهای هدف و پتانسیل‌های مربوطه .....           | ۴۹۵ |
| ۸-۵ موضوعات کلیدی در کشاورزی فراسرزمینی .....                | ۴۹۷ |
| ۹-۵ ظرفیت کشورهای منتخب برای کشاورزی فراسرزمینی .....        | ۵۰۰ |
| ۱۰-۵ ایران و کشاورزی فراسرزمینی .....                        | ۵۰۸ |
| منابع .....                                                  | ۵۱۲ |